

Sygnatura akt II AKa 423/22

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 grudnia 2022 r.

Sąd Apelacyjny we Wrocławiu II Wydział Karny w składzie:

Przewodniczący: SSA Jerzy Skorupka

Sędziowie: SA Wiesław Pędziwiatr

SA Maciej Skórniak

Protokolant: Joanna Rowińska

przy udziale Waldemara Kawalca prokuratora Prokuratury (...)

po rozpoznaniu 21 grudnia 2022 r.

sprawy A. S., S. T., A. T. i D. T.

o zadośćuczynienie

na skutek apelacji wniesionych przez wnioskodawców

od wyroku Sądu Okręgowego w Legnicy

z 13 września 2022 r., sygn. akt III Ko 88/21

I. utrzymuje w mocy zaskarżony wyrok;

II. zasądza od Skarbu Państwa na rzecz wnioskodawców A. S., S. T., A. T. i D. T. po 240 złotych tytułem poniesionych przez nich wydatków ustanowionego pełnomocnika;

III. stwierdza, że koszty postępowania odwoławczego ponosi Skarb Państwa.

--	--	--

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w Legnicy wyrokiem z 13 września 2022 r., III Ko 88/21 oddalił wniosek pełnomocnika wnioskodawców A. T., S. T. i dalszych osób z dnia 26 marca 2021 r. o zadośćuczynienie za krzywdę doznaną przez A. T. na skutek pozbawienia go życia w dniu 31 sierpnia 1982 r, w związku z działaniami pozasądowych organów ścigania, tj. przez MO w L., na polecenie której działały pomocnicze jednostki (...) w związku z podjęciem przez niego działalności na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego.

Wyrok zaskarżyła pełnomocnik wnioskodawców r. pr. K. S. zarzucając:

I. obrazę prawa materialnego, tj.:

1) art. 11 ust. 2 w zw. z art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. przez ich błędne niezastosowanie,

2) art. 11 ust. 2 ustawy lutowej przez niezasadne uznanie, że nie znajduje on zastosowania w sprawie i w efekcie przez jego błędne niezastosowanie,

3) art. 8 ust. 1 w zw. z art. 11 ust. 2 ustawy lutowej przez ich niewłaściwą wykładnię;

II. obrazę przepisów, która miała wpływ na treść orzeczenia, tj.:

1) art. 7 KPK przez dowolne uznanie, że zgromadzone dowody są niewystarczające do ustalenia, że śmierć A. T. nastąpiła wskutek represji zastosowanych przez organy pozasądowe w związku z jego działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego,

2) art. 7 KPK przez dowolne ustalenie, że nie są spełnione przesłanki z ustawy lutowej,

3) art. 7 KPK przez pominięcie, że A. T. został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Wolności i Sprawiedliwości,

4) art. 4 KPK, art. 7 KPK, art. 366§1 KPK i art. 410 KPK przez dokonanie dowolnych, wewnętrznie sprzecznych ustaleń faktycznych.

We wniosku odwoławczym skarżąca wniosła o uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania.

Sąd Apelacyjny we Wrocławiu zważył co następuje. Apelacja jest niezasadna, gdyż sąd pierwszej instancji nie dopuścił się błędów i uchybień wskazanych w skardze. W sprawie kluczową kwestią jest sposób rozumienia przepisu art. 11 ust 2 ustawy lutowej i określonej tam przesłanki dochodzenia odszkodowania i zadośćuczynienia. Zważyć więc należy, że od początku obowiązywania ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego, w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych zgodnie przyjmuje się, że celem ustawy nie jest doprowadzenie do zadośćuczynienia moralnego i materialnego za wszelkie formy represji wobec osób prowadzących działalność niepodległościową. Zakres wymienionej ustawy ograniczony jest wszak do wypadków karnoprawnej represji za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego (zob. uchw. SN z dnia 3.03.1994 r. I KZP 1/94).

W cytowanej uchwale SN wyraził pogląd, że zamieszczony w art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. zwrot „bez przeprowadzenia zakończonego orzeczeniem postępowania” wskazuje, że chodzi w nim o sytuacje, w których w ówczesnym stanie prawnym i przy ówczesnej praktyce w stosunku do osoby pozbawionej życia lub wolności powinno być prowadzone postępowanie karne, a tylko w następstwie uchybień organów wymienionych w art. 1 ust. 1 w. ustawy, nie zostało ono formalnie przeprowadzone i zakończone wydaniem orzeczenia. Jednak pozbawienie życia lub wolności musi być następstwem czynności dokonanej w toku lub w związku z faktycznym prowadzeniem postępowania karnego, choćby wadliwego formalnie. Aby stwierdzić istnienie takiej sytuacji niezbędne jest ustalenie, że osoba represjonowana była indywidualnie oznaczona przez organy wymienione w art. 1 ust. 1 wymienionej ustawy i podejrzewana o popełnienie konkretnego czynu, uznawanego ówczesnie przez te organy za przestępstwo. Nie jest konieczne, aby w takim postępowaniu karnym ustalono prawidłowo tożsamość osoby represjonowanej czy też, aby rzeczywiście popełniła zarzucany jej czyn lub też, by istotnie stanowił on przestępstwo.

Sąd Najwyższy podejmując uchwałę I KZP 1/94 odwołał się do projektu rzeczonej ustawy, z którego wynika, że „przepis art. 11 ust. 2 reguluje sytuacje, gdy w związku z toczącym się postępowaniem określonym w art. 1 ust. 1 ktoś był pozbawiony wolności lub życia. Chodzi o sytuacje bezprawne [...], gdy toczyły się postępowania w latach czterdziestych i pięćdziesiątych”. W efekcie, Sąd Najwyższy stwierdził, że starcie zbrojne pomiędzy osobami wchodzącymi w skład organizacji prowadzącej działalność niepodległościową a jednostkami wojskowymi nie może być uznane za chociażby faktyczną czy „szczególną” czynność postępowania prowadzonego na podstawie przepisów procedury karnej. Jeżeli takie starcie zbrojne określi się mianem „szczególnego postępowania karnego”, to tylko w znaczeniu potocznym, jak np. pacyfikacja, ale nie w znaczeniu prawnym, do jakiego odnoszą się przepisy ustawy z 23 lutego 1991 r.

Tożsame stanowisko wyraził Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 26.02.1993 r., I KZP 44/92, w której stwierdził, że zakres ustawy z 23 lutego 1991 r. został ograniczony do orzeczeń wydanych przez polskie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub przez polskie organy pozasądowe, co wynika z art. 1 ust. 1 tej ustawy. Stąd, jeżeli polski organ ścigania pozbawił określoną osobę wolności, stosując wobec niej tymczasowe aresztowanie lub tylko zatrzymanie, z przyczyn przewidzianych w art. 1 ust. 1 rzeczonej ustawy, a następnie podjął decyzję o przekazaniu tej osoby organom obcego państwa, to jej internowanie jest wynikiem represji zastosowanej przez polski organ.

I w tym wypadku Sąd Najwyższy stwierdził, że dla uzyskania odszkodowania lub zadośćuczynienia ma podstawie art. 11 ust. 2 ustawy lutowej konieczny jest związek represji z postępowaniem karnym, tj. zatrzymaniem lub tymczasowym aresztowaniem z przyczyn określonych w art. 1 ust. 1 ustawy.

W postanowieniu z 24.06.1993 r., III KRN 99/93 Sąd Najwyższy stwierdził zaś, że przepis art. 11 ust. 2 ustawy z 23 lutego 1991 r. wymaga przeprowadzenia postępowania karnego w jakiegokolwiek fazie i formie oraz dotyczy sytuacji, w której śmierć represjonowanego pozostaje w związku z represjami, o których mowa w tym przepisie, tj. najczęściej pozbawionymi jakiegokolwiek podstaw prawnych, w wyniku czego postępowanie nie mogło się zakończyć orzeczeniem bądź represjami bezprawnymi, z uwagi na charakter których zatajono fakt uwięzienia i nie wszczynano jakiegokolwiek postępowania. Również w tym judykacie Sąd Najwyższy wskazał na związek represji za działalność niepodległościową z prowadzonym postępowaniem karnym.

Pogląd zgodny z tezą wyrażoną w uchwale SN I KZP 1/94 wyraził SN także w postanowieniu z 30.07.2020 r., IV KO 135/15 stwierdzając, że zamieszczony w art. 11 ust. 2 in fine ustawy z 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego wspomnianej ustawy zwrot „bez przeprowadzenia zakończonego orzeczeniem postępowania” wskazuje, że chodzi w nim o sytuacje, w których w ówczesnym stanie prawnym i przy ówczesnej praktyce w stosunku do osoby pozbawionej życia (lub wolności) powinno być prowadzone postępowanie karne, a tylko w następstwie uchybień organów wymienionych w art. 1 ust. 1 cyt. ustawy, nie zostało ono formalnie przeprowadzone i zakończone wydaniem orzeczenia. Jednakże pozbawienie życia (lub wolności) musi być następstwem czynności dokonanej w toku lub w związku z faktycznym prowadzeniem postępowania karnego, choćby wadliwego formalnie, nie zaś walki zbrojnej „podjętej poza postępowaniem”. Aby stwierdzić istnienie takiej sytuacji niezbędne jest ustalenie, że osoba represjonowana była indywidualnie oznaczona przez organy wymienione w art. 1 ust. 1 ustawy i podejrzewana o popełnienie konkretnego czynu, uznawanego ówczesnie przez te organy za przestępstwo. Nie jest zaś niezbędne, aby osoba represjonowana rzeczywiście popełniła zarzucany jej czyn lub też by istotnie stanowił on przestępstwo.

Odnosić należy także stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w postanowieniu z 18.04.2013 r., V KK 131/12, że „organ pozasądowy”, o którym mowa w ustawie z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, to taki organ państwa, któremu na mocy specjalnego unormowania przyznano uprawnienie do wydawania orzeczeń, wymierzających kary po przeprowadzeniu stosownego postępowania. Rzecz jasna, nie spełnia tego kryterium formacja o nazwie (...). Wymienionym postanowieniem Sąd Najwyższy uznał za oczywiście bezzasadną kasację pełnomocnika wnioskodawców od wyroku sądu apelacyjnego utrzymującego w mocy zaskarżony wyrok sądu okręgowego, którym oddalono wniosek o zadośćuczynienie za śmierć syna wnioskodawczyni na podstawie art. 11 ust. 2 w zw. z art. 11 ust. 1 w zw. z art. 8 ust. 1 i ust. 1c oraz w zw. z art. 9 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. W tej sprawie, sąd pierwszej instancji wyrokiem z dnia 31.05.2011 r., oddalił żądanie stwierdzając, że dla uznania zasadności roszczeń wnioskodawców konieczne było ustalenie, że zmarły: 1) prowadził działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego; 2) został pozbawiony życia przez „państwowe organy pozasądowe, jakimi byli funkcjonariusze (...) oraz 3) zachodzi związek przyczynowy pomiędzy prowadzeniem przez niego działalności niepodległościowej a pozbawieniem go życia przez funkcjonariuszy (...).

W omawianym orzeczeniu (V KK 131/12) sąd kasacyjny uznał za trafne twierdzenia sądu apelacyjnego, że ówczesne władze nie prowadziły jakiegokolwiek postępowania przeciwko zmarłemu synowi wnioskodawczyni oraz że nie ma jakiegokolwiek dowodów, które nakazywałyby przyjąć, iż funkcjonariusze (...), których wnioskodawcy łączą ze

śmiercią syna, znaleźli się na miejscu zdarzenia w innym celu niż podjęcie interwencji wobec osób awanturujących się przed lokalem gastronomicznym, że znali zmarłego oraz wiedzieli o prowadzeniu przez niego działalności niepodległościowej.

Cytowane poglądy Sądu Najwyższego znalazły akceptację w orzecznictwie sądów apelacyjnych, z którego warto przytoczyć postanowienie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 6.10.2011 r., II AKa 165/11, że przepis art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. wymaga, aby represje stosowane wobec osób prowadzących działalność niepodległościową były związane z toczącym się postępowaniem lub nawet jego namiastką. W tej sprawie wnioskodawcy domagali się zadośćuczynienia za spowodowanie śmierci ich syna przez organy ścigania PRL w związku z jego działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego. Podstawę żądania wywodzili z art. 11 ust. 2 oraz art. 8 ust. 1 ustawy lutowej. Wniosek został oddalony, gdyż ustalono, że choć zmarły prowadził działalność niepodległościową, to ówczesne władze nie prowadziły jakiegokolwiek postępowania przeciwko temu pokrzywdzonemu.

Również z postanowienia Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 20.06.1995 r., II AKz 156/95 wynika, że sformułowanie zawarte w art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. „bez przeprowadzenia zakończonego orzeczeniem postępowania” oznacza, że w ówczesnym stanie prawnym i ówczesnie przyjętej praktyce powinno być prowadzone postępowanie karne przeciwko osobie pozbawionej życia, ale nie zostało ono formalnie przeprowadzone i zakończone wydaniem orzeczenia.

Przytoczyć należy również postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 10.02.2012 r., II AKa 1/12, w którym wyrażono tezę, że przepis art. 11 ust. 2 ustawy lutowej pozwala wyjątkowo na dochodzenie odszkodowania i zadośćuczynienia za represje związane z działalnością na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego nawet wówczas, gdy wobec takiej osoby nie toczyło się żadne postępowanie, a mimo to w ramach represji została ona pozbawiona życia lub wolności. Zastosowanie cytowanej normy prawnej zawsze jednak musi być poprzedzone ustaleniem, że bezprawne zatrzymanie wnioskodawcy było aktem świadomej represji za jego działalność niepodległościową. W rozpoznawanej przez sąd sprawie zostało ustalone, że wyłączną przyczyną zatrzymania i osadzenia w obozie pracy wnioskodawcy było podpisanie przez niego tzw. (...). Ustawa lutowa nie przewiduje zaś możliwości odszkodowania z tytułu każdej represji stosowanej przez polskie organy ścigania (zob. też post. SA w L. z 18.03.2010 r., II AKa 58/10, że istotą pojęcia „represja” w rozumieniu ustawy lutowej jest świadomy odwet podjęty w stosunku do konkretnej osoby za jej działania na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego).

W rozpoznawanej apelacji powołano się na wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 4.11.2010 r., II AKa 363/10, w którym wyrażono pogląd, że „jeżeli represje jakie spotkały określoną osobę były odwetem za jej działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego, a finałem tych represji było postrzelenie i śmierć w wyniku doznanych obrażeń przy próbie zatrzymania, to istnieje związek przyczynowy pomiędzy represjami, które miały charakter świadomego odwetu za działalność niepodległościową tej osoby, a pozbawieniem jej życia”.

Skarżącej umknęło jednak, że w tej sprawie sąd pierwszej instancji oddalił wniosek o odszkodowanie i zadośćuczynienie. Tymczasem, pokrzywdzony był inwigilowany przez Urząd (...) w związku z wcześniejszą przynależnością do Narodowych Sił Zbrojnych. Organy państwa postanowiły ująć pokrzywdzonego, gdyż ustaliły, że chciał on podjąć działalność partyzancką. W tym celu zorganizowano zasadzkę, w której pokrzywdzony poniósł śmierć na skutek doznanych obrażeń. Pokrzywdzony uciekał przez funkcjonariuszami (...) w obawie, że w razie zatrzymania i tymczasowego aresztowania przeprowadzone zostanie postępowanie karne w którym zostanie skazany na karę śmierci. Zatrzymanie pokrzywdzonego było zatem aktem świadomej represji za jego działalność niepodległościową, a śmierć następstwem czynności dokonanej w związku z faktycznie prowadzonym postępowaniem karnym. Akcja ścigania pokrzywdzonego skierowana była przez organy państwa określone w art. 1 ust. 1 ustawy lutowej przeciwko osobie „indywidualnie oznaczonej” podejrzewanej o konkretny czyn zabroniony uznawany wtedy za przestępstwo. Tym samym wystąpiły okoliczności podane w uchwale Sądu Najwyższego z 3.03.1994 r., I KZP 1/94 oraz w postanowieniu z 30.07.2020 r., IV KO 135/15. Z tego względu Sąd Apelacyjny w Katowicach wyraził pogląd zacytowany w apelacji, zgodny z podanym wyżej orzecznictwem Sądu Najwyższego i sądów powszechnych.

Pogląd wymienionego sądu nie potwierdza sposobu i wyniku wykładni przepisu art. 11 ust. 2 ustawy lutowej forsowanego w apelacji. Przeciwnie, jednoznacznie wskazuje na związek represji za działalność niepodległościową z postępowaniem karnym.

Podsumowując dotychczasowe uwagi należy powiedzieć, że sąd pierwszej instancji prawidłowo zinterpretował przepis art. 11 ust. 2 ustawy lutowej uznając, że wymaga on ustalenia, że osoba pokrzywdzona prowadziła działalność niepodległościową, a pozbawienie jej życia nastąpiło w wyniku prowadzonego przeciwko niej postępowania karnego, choćby w postaci jego namiastki i stanowiło skutek jej represjonowania przez polskie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe.

Nie budzi wątpliwości (nie jest kwestionowane w apelacji), że przeciwko A. T. nie było prowadzone postępowanie karne. Jego śmierć w czasie manifestacji niepodległościowej nie miała związku z czynnościami postępowania karnego, ale z prowadzeniem wymienionej działalności „poza postępowaniem karnym”. Jeszcze raz należy więc stwierdzić, że przepis art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 23.02.1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego wymaga, aby represje stosowane wobec osób prowadzących taką działalność były związane z prowadzonym formalnie lub faktycznie postępowaniem karnym lub choćby jego namiastką.

Za takim rezultatem wykładni przepisu art. 11 ust. 2 przemawia treść i systematyka ustawy lutowej, z której wynika, że warunkiem domagania się odszkodowania i zadośćuczynienia za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego, jest uznanie przez sąd okręgowy za nieważne orzeczeń wydanych przez polskie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub przez organy pozasądowe, o których mowa w art. 1 ust. 1 ustawy. W postępowaniu o stwierdzenie nieważności orzeczenia mają odpowiednie zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania karnego (art. 3 ust. 4), a stwierdzeniu nieważności orzeczenia nie stoi na przeszkodzie wykonanie kary, zastosowanie amnestii lub abolicji, zatarcie skazania, akt łaski, przedawnienie, zadośćuczynienie, śmierć osoby represjonowanej, której orzeczenie dotyczy, zawieszenie postępowania lub jego umorzenie z innych powodów niż te, o których mowa w art. 17 § 1 pkt 1 i 2 KPK (art. 4 i art. 8 ust. 3). Wymienione uregulowania jednoznacznie wskazują, że chodzi o orzeczenia wydane w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko osobie represjonowanej.

Przepis art. 11 ust. 2 obejmuje zaś sytuacje, w których postępowanie karne nie było prowadzone, choć powinno, np. bezprawne przetrzymywanie osoby podejrzanej w areszcie, bez decyzji sądu lub innego uprawnionego organu o tymczasowym aresztowaniu. Ponieważ w takich sytuacjach nie zostało wydane orzeczenie kończące postępowanie, nie ma możliwości uznania tego orzeczenia za nieważne stosownie do art. 1 ust. 1 ustawy. W takim wypadku, brak postępowania zakończony orzeczeniem stanowiłby przeszkodę do dochodzenia przez osobę represjonowaną odszkodowania i zadośćuczynienia za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego. Dzięki uregulowaniu zamieszczonemu w art. 11 ust. 2, osoby represjonowane za działalność niepodległościową mogą dochodzić odszkodowania i zadośćuczynienia, jeżeli postępowanie przeciwko nim nie było formalnie prowadzone bądź było prowadzone wadliwie z jakichkolwiek przyczyn, jeśli tylko stosowane represje miały związek z prowadzonym postępowaniem karnym lub choćby namiastką takiego postępowania.

Na koniec należy stwierdzić, że każdej osobie, której została wyrządzona szkoda przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej, przysługuje odszkodowanie (art. 77 ust. 1 Konstytucji). Z tego względu, odszkodowanie przysługuje również A. T., gdyż poniósł on śmierć w wyniku niezgodnej z prawem działalności organów państwa. Ustawa lutowa nie stanowi jednak podstawy prawnej do żądania takiego odszkodowania.

Mając to wszystko na uwadze orzeczono, jak na wstępie.

<i>SSA Wiesław Pędziwiatr</i>	<i>SSA Jerzy Skorupka</i>	<i>SSA Maciej Skórniak</i>
--------------------------------------	----------------------------------	-----------------------------------